

7. Η θεωρία του ωφελιμισμού

A1. Ερωτήσεις γνώσης - κατανόησης

1. Ποιοι είναι οι κύριοι εκπρόσωποι της θεωρίας του ωφελιμισμού και με βάση ποιο κριτήριο θα πρέπει, κατ' αυτούς, να αξιολογούνται οι πράξεις των ανθρώπων;
2. «[Το ωφελμιστικό κριτήριο] δε σημαίνει τη μεγαλύτερη ευτυχία του κάθε ατόμου ξεχωριστά αλλά το μεγαλύτερο ποσό ευτυχίας συνολικά. Εάν π.χ. θα ήταν ποτέ δυνατόν να αμφισβητηθεί ότι ένας ευγενής χαρακτήρας είναι πάντοτε ευτυχέστερος εξαιτίας του ότι είναι ευγενής, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτός ο χαρακτήρας κάνει τους άλλους ευτυχέστερους και ότι ο κόσμος εν γένει ωφελείται τα μέγιστα απ' αυτόν. Επομένως ο ωφελμισμός θα μπορούσε να επιτύχει το στόχο του μέσω της γενικής καλλιέργειας της ευγένειας του χαρακτήρα...»

John Stuart Mill, *Utilitarianism*, κεφ. II, § 9, ό.π., σ. 262

Έχοντας ως βάση το παραπάνω απόσπασμα και αξιοποιώντας τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο, να απαντήσετε στο ερώτημα:
Πώς αντιλαμβάνονται οι ωφελμιστές την ευτυχία [ευδαιμονία];

3. Ποια κριτική ασκήθηκε στη βασική θέση του ωφελιμισμού πως οι πράξεις μας θα πρέπει να αξιολογούνται με βάση τα αποτελέσματά τους;
4. Γιατί θεωρήθηκε πως η θεωρία του ωφελιμισμού ενίοτε προσκρούει στο κοινό περί ηθικής φρόνημα; Να εξηγήσετε αυτή την κριτική που ασκήθηκε στον ωφελιμισμό, αναφέροντας ένα δικό σας παράδειγμα.

A2. Ερωτήσεις σύνθεσης - κρίσης

1. «Στην παρούσα περίπτωση θα επιχειρήσω, χωρίς να ασκήσω περαιτέρω κριτική στις άλλες θεωρίες, να βοηθήσω στην κατανόηση και αποτίμηση της θεωρίας του ωφελιμισμού ή της ευτυχίας και στην προσκόμιση αποδείξεων [για την υποστήριξη αυτής της θεωρίας] του είδους που αυτή είναι σε θέση να δεχθεί. Είναι φανερό ότι αυτή δεν επιδέχεται αποδείξεις με το συνηθισμένο και κοινώς αποδεκτό νόημα του όρου. Ερωτήματα που αφορούν τελικούς σκοπούς δεν επιδέχονται άμεσες αποδείξεις. Οτιδήποτε μπορεί να αποδειχθεί ότι είναι αγαθό, πρέπει να αποδειχθεί ότι είναι τέτοιο με το να καταδειχθεί ότι είναι μέσον για την επίτευξη κάποιου πράγματος, το οποίο είναι αποδεκτό πως είναι αγαθό χωρίς να χρειάζεται κάποια απόδειξη γι' αυτό. Η ιατρική τέχνη αποδεικνύεται ότι είναι αγαθή, γιατί συμβάλλει στην υγεία αλλά πώς είναι δυνατόν ν' αποδείξει κανείς ότι η υγεία είναι αγαθή; Η τέχνη της μουσικής είναι καλή για το λόγο ότι, μεταξύ άλλων, προκαλεί ευχαρίστηση αλλά πώς μπορεί να αποδειχθεί ότι η ευχαρίστηση είναι κάτι καλό;»

John Stuart Mill, *Utilitarianism*, Κεφ. I, § 5, ό.π., σσ. 254-255

- α) Σε ποιο θέμα αναφέρεται ο Μιλ σε αυτό το απόσπασμα;
 - β) Σας βρίσκει σύμφωνους το βασικό επιχειρήματά του¹;
2. Εσείς ποιο περιεχόμενο θα δίνετε στον όρο ευτυχία²;

¹ Πρβλ. π.χ. την ακόλουθη κριτική παρατήρηση: «Εάν [ο Μιλ] πιστεύει... ότι η αρχή της μέγιστης δυνατής ευτυχίας δεν αποδεικνύεται απ' εαυτής, ως φιλόσοφος δεν έχει άλλη εναλλακτική λύση παρά να παράσχει στους αναγνώστες του στοιχεία [που να αποδεικνύουν] ότι είναι αληθής. Και αυτό ακριβώς είναι εκείνο που προσπαθεί στην πραγματικότητα να κάνει. Ολόκληρο το δοκίμιό του είναι αφιερωμένο σε αυτή την προσπάθεια και επομένως όλα του τα επιχειρήματα στηρίζονται στην υπόθεση ότι ερωτήματα που αφορούν τελικούς σκοπούς επιδέχονται αποδείξεις» (J. Plamenatz, *The English Utilitarians*, Oxford 1958, σσ. 134-135).

² Πρβλ. τη σημείωση 1 στην ενότητα «Η θεωρία του Αριστοτέλη για τη μεσότητα».

3. Συμφωνείτε με τη βασική θέση των ωφελμιστών πως όλοι οι άνθρωποι επιδιώκουν την ευτυχία τους³;

4. *«Οι υπερασπιστές του ωφελμιισμού συχνά καλούνται να απαντήσουν σε αντιρρήσεις σαν αυτή: Δεν υπάρχει χρόνος πριν ενεργήσει κανείς σε κάποιο ζήτημα, ώστε να υπολογίσει και να ζυγίσει τα αποτελέσματα που θα είχε η συμπεριφορά του για τη συνολική ευτυχία [του ανθρώπινου γένους]. Με αυτό το επιχείρημα είναι σαν να λέει κανείς ότι είναι αδύνατον να καθοδηγηθούμε στη συμπεριφορά μας από τον Χριστιανισμό, γιατί δεν υπάρχει χρόνος, σε κάθε περίπτωση που πρέπει να κάνουμε κάτι, να διαβάσουμε απ' άκρον εις άκρον την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη. Η απάντηση σε αυτή την ένσταση είναι ότι υπήρξε άφθονος χρόνος, δηλαδή ολόκληρο το παρελθόν του ανθρώπινου γένους. Κατά τη διάρκεια όλου αυτού του χρόνου η ανθρωπότητα έμαθε εμπειρικά από τις τάσεις των ενεργειών του ανθρώπου. Από αυτή την εμπειρία εξαρτάται όλη η σύνεση και η ηθικότητα της ζωής».*

John Stuart Mill, κεφ. II, § 24. ό.π., σ. 275

α) Σε ποια κατηγορία απαντά ο Μιλ στο παραπάνω απόσπασμα;

β) Θεωρείτε πειστική την απάντησή του;

5. Αφού συγκρίνετε τη θεωρία του ηδονισμού (των Επικούρειων) με εκείνη των Ωφελμιστών, όπως παρουσιάζονται στο σχολικό βιβλίο, να επιχειρήσετε να απαντήσετε στο ερώτημα: Επηρέασε η θεωρία του

³ Ο Τόμας Χομπς π.χ. υποστηρίζει ότι «κριτήριο των επιλογών του ανθρώπου είναι το ένστικτο της αυτοσυντήρησης» (σχολικό βιβλίο, σσ. 94-95). «Κάποιος άλλος θα εδικαιούτο να ισχυρισθεί ότι ο τελικός σκοπός της ανθρώπινης δραστηριότητας είναι όχι η ευτυχία αλλά η ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου ή η αυτοσυντήρηση ή η γνώση ή η αλήθεια ή η αρετή κ.λπ. (...) [Βέβαια ο Μιλ, σ' αυτή την περίπτωση, θα απαντούσε πως] οι παραπάνω μνημονευθείσες έννοιες, είναι σε τελευταία ανάλυση, δευτερεύουσες αρχές εν συγκρίσει με την αρχή της ευτυχίας ή της χρησιμότητας που είναι η πρώτη αρχή. Αλλά, ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, νομίζω πως δικαιούμαστε να ρωτήσουμε: Πώς ο Μιλ γνωρίζει ότι η επιδίωξη της ευτυχίας είναι η πρώτη (δηλαδή η θεμελιώδης) αρχή, ενώ όλες οι άλλες είναι δευτερεύουσες ή υποδεέστερες της πρώτης; Κάποιος θα μπορούσε ευλόγως να υποστηρίξει ότι το αντίθετο είναι αληθές: ότι δηλαδή η επιδίωξη της ευτυχίας είναι μια δευτερεύουσα αρχή, αφού έπεται της ικανοποίησης των αναγκών του ανθρώπου: όπως για παράδειγμα της ανάγκης για διατροφή, για στέγη, για συντροφιά κ.λπ.» (Π. Δ. Σκαλτσογιάννης, *Φιλοσοφικά Σύμμεικτα*, ό.π., σσ. 57, 59).

ηδονισμού τον ωφελμισμό και, αν ναι, σε ποια συγκεκριμένα σημεία του⁴;

6. Αφού διαβάσετε την *Επιστολή προς Μενοικέα* του Επίκουρου και το δοκίμιο «Ωφελμισμός» του Τζ. Στ. Μιλ, να γράψετε ένα δοκίμιο έκτασης τουλάχιστον 600 λέξεων, στο οποίο θα επισημάνετε τις ομοιότητες και τις διαφορές που παρουσιάζουν αυτές οι δυο θεωρίες. Να τεκμηριώσετε τις θέσεις σας, παραπέμποντας σε συγκεκριμένα χωρία των προαναφερθέντων κειμένων. (συνθετική - δημιουργική εργασία)

B. Συνοδευτικά κείμενα

1.

- ***Η «ενορατική» ή «λογική» και η «επαγωγική» ή «εμπειρική» σχολή της ηθικής.***

Της επιστημονικής Ηθικής οπαδός είναι και ο J. St. Mill. Δύο τάσεις ή σχολές ξεχωρίζει: την «ενορατική» ή «λογική» και την «επαγωγική» ή «εμπειρική». Για την πρώτη σχολή οι αρχές της Ηθικής είναι a priori φανερές και μόνες επιβάλλουν την αποδοχή τους μονάχα η σημασία των όρων έχει ανάγκη να κατανοηθεί καλά. Κατά τη δεύτερη σχολή το αγαθό και το κακό, όπως η αλήθεια και το ψέμα, ανάγονται στην παρατήρηση και στην πείρα. (Δεν είναι σύμπτωση το γεγονός ότι και ο Levy Bruhl θέτει το ίδιο ζήτημα διαζευκτικά και με δύο ενδεχόμενα: ή θεωρητική Ηθική a priori κατά το παράδειγμα του Kant, ή Επιστήμη των Ηθών -tertium non datur. Ακόμη και σήμερα κάθε αντίθεση προς τον στενό επιστημονισμό οι οπαδοί του την ονομάζουν απριορισμό που στη γλώσσα τους ισοδυναμεί με την ανευθυνολογία). Ο J. St. Mill ασπάζεται τις αρχές της δεύτερης σχολής: η παρατήρηση και η πείρα θα μας διδάξουν το κατά βάθος και πλάτος περιεχόμενο των εννοιών του αγαθού και του κακού. Φυσιολογία, Ψυχολογία και Κοινωνιολογία είναι οι επιστήμες που θα δώσουν στον ηθικολόγο την αντικειμενική βάση για να στηρίξει πάνω της κανόνες και παραγγέλματα, τη δεοντολογία της ηθικής διαγωγής. Ανέκαθεν, λέει ο

⁴ Μπορείτε να συμβουλευτείτε και το συνοδευτικό κείμενο 6 στην ενότητα «Η θεωρία του

J. St. Mill, οι άνθρωποι στην πρακτική ζωή τους υπόκεινται «στη σιωπηρή επίδραση μιας αρχής, όχι φανερά αναγνωρισμένης». Είναι η αρχή της ωφελιμότητας, ή, όπως την έλεγε ο Bentham, η αρχή της μεγαλύτερης ευτυχίας. Όλες οι ειδικές ηθικές διδασκαλίες, ακόμη κι εκείνες που με «άκρα περιφρόνηση απορρίπτουν την αυθεντία αυτής της αρχής», έχουν θέλοντας και μη υποστεί την επίδρασή της, γιατί είναι αυτονόητη και μέσα στη φύση του ανθρώπου ριζωμένη η τάση σκοπό να θέτει στη ζωή του την ευτυχία κι εκείνες τις πράξεις να εκτιμά που είναι από την άποψη αυτή ωφέλιμες. Όπως όλοι οι ύψιστοι σκοποί, έτσι και αυτός ούτε δεκτικός είναι αλλ' ούτε έχει ανάγκη από άμεση απόδειξη.

Ε. Π. Παπανούτσου, *Ηθική*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα ³1970, σ. 237